

Hoogste innovatievermogen in Randstad

Innovatie nog niet onder druk van krappe arbeidsmarkt

Inhoud

Conclusie	3
Inleiding: Nederland hoog op innovatielijstjes, maar R&D-uitgaven zijn laag	4
Jeugdpotentieel, competenties en dynamiek sterkst in de Randstad	5
Hoge flexibiliteit in het noorden, meeste patentaanvragen in het zuiden	6
Innovatievermogen het hoogst in Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland	7
Verdieping per provincie	
Hoogste innovatiescores in de Randstad	8
Bovengemiddelde innovatiescores in Noord-Brabant en Groningen	9
Gemiddelde scores in Gelderland, Flevoland, Overijssel en Limburg	10
Laagste innovatiescores in Drenthe, Friesland en Zeeland	11
Groeierende, innovatieve maakindustrie heeft last van krappe arbeidsmarkt	12
Zonder goed opgeleid personeel op lange termijn minder innovatie	13
Meer weten?	14

Conclusie

Grote verschillen in innovatievermogen provincies

Nederland heeft de innovatiedoelen aangescherpt. Voor de praktische uitwerking hiervan spelen regio's een belangrijke rol. De ING Innovatie Index en de scores op de onderscheiden pijlers geven aan dat er landelijk een vierdeling is in het innovatief vermogen. De Randstad-provincies scoren het hoogst en Drenthe, Friesland en Zeeland het laagst.

Uit een enquête blijkt dat de huidige krapte op de arbeidsmarkt vaker leidt tot meer investeringen in innovatie - om zo efficiënter te kunnen werken - dan tot minder investeringen. Bedrijven zien de noodzaak om meer samen te werken met andere bedrijven en kennisinstellingen.

De industrie is een belangrijke bron van innovatie en kent de hoogste R&D-uitgaven. Een aantal casestudies laat zien dat creatieve manieren van personeelswerving en -binding ('smart staffing') cruciaal zijn om de kwantitatieve en kwalitatieve mismatch van technisch geschoold personeel aan te pakken en tegelijkertijd innovaties op peil te houden.

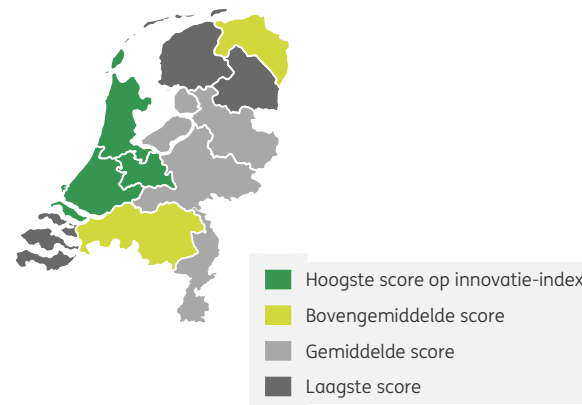
Randstad kent hoogste innovatievermogen

De hoogst scorende provincie per pijler van de ING Innovatie Index

Jeugdpotentieel	Utrecht
Competenties	Utrecht
Bedrijvendynamiek	Flevoland
Flexibiliteit	Noord-Holland
Innovatieve investeringen	Noord-Brabant

Vierdeling in innovatievermogen

De score van de innovatie-index van de 12 provincies

Toename investeringen in innovatie verwacht

% bedrijven dat betreffende antwoord van toepassing acht

24%

van de ondernemers zegt dat vanwege de krapte op de arbeidsmarkt de eigen investeringen in innovatie de komende jaren toenemen om efficiënter te kunnen werken.

Bron: ING Economisch Bureau op basis van cijfers CBS

Bron: CBS, ING Economisch Bureau.

Bron: Enquête Kantar TNS september 2018 onder 800 ondernemers met 5 of meer werknemers; bewerking ING Economisch Bureau

Nederland hoog op innovatielijstjes, maar R&D-uitgaven zijn laag

Blijven innoveren is een must

Met een 2^e plaats op de Global Innovation Index en een 4^e op de European Innovation Scoreboard presteert Nederland goed op het gebied van innovatie¹. Echter, de score voor bedrijfsinvesteringen in [R&D](#) blijft achter. De ambitie van het kabinet is om de R&D-uitgaven (€ 14 mrd in 2016) te verhogen van 2,0% naar [2,5%](#) van het bbp. Dit blijft achter bij het EU-doel ([3% in 2020](#)) en de ambitie van koploper Duitsland (3,5% in 2025). De uitdagingen voor Nederland zijn groot: door vergrijzing daalt de structurele economische groei, waardoor productiviteitsgroei in hogere mate via technologische ontwikkeling gerealiseerd moet worden. Bovendien brengt het nog te sluiten Klimaatakkoord een voor het bedrijfsleven kostbare energietransitie met zich mee. Om de reductiedoelen kostendekkend te realiseren zijn innovaties cruciaal.

Kabinet: investeren in leren en innoveren

Het kabinet investeert in 2019 € 1,9 mrd extra in onderwijs, onderzoek en innovatie. In het innovatiebeleid ligt de focus op technieken die een grote bijdrage kunnen leveren aan de klimaatopgave én het verdienvermogen van de economie. In het [Missiegedreven Innovatiebeleid](#) staan de economische kansen van verduurzaming, gezondheid en voedselveiligheid en sleuteltechnologieën quantum-, nano- en biotechnologie centraal. Op het terrein van onderwijs krijgen onder meer vmbo-scholen met een technisch profiel meer geld.

Uitgangspositie innovatievermogen provincies

Deze publicatie bekijkt het innovatievermogen van de verschillende provincies (de ING Innovatie Index, zie box). De volgende aspecten komen aan bod:

- **Score per pijler:** hoe scoren de 12 provincies op de vijf indicatoren? ([p.5-6](#))
- **Regionale verschillen:** waar is het aanpassingsvermogen het hoogst en waar het laagst? ([p.7](#))
- **Verdieping per provincie:** de kopgroep, middenmoot en hekkensluiters nader belicht ([p.8-11](#))
- **Innovatie in een krappe arbeidsmarkt:** hoe blijven industriële ondernemers innoveren als er personeelsschaarste is? ([p.12-13](#))

¹ Volgens het CBS is innovatie de praktische toepassing van nieuwe inzichten die verworven zijn door kennis. Van technologische innovatie is sprake als bedrijven producten of processen vernieuwen. Niet-technologische innovatie betreft organisatorische vernieuwingen en marketinginnovaties.

Samenstelling ING Innovatie Index

Het innovatievermogen wordt berekend op basis van vijf factoren. In [oktober 2015](#) is deze index ook berekend:

- **Jongerenpotentieel.** Werkgevers geven aan dat ze voor innovatie liever werken met jongere dan met oudere medewerkers. Dat wordt gezien als manier om nieuwe kennis en een nieuwe werkwijze binnen te halen.
- **Competenties.** Dit gaat over opleidingsniveau: hoger opgeleiden vormen potentiële innovators.
- **Bedrijvendynamiek.** Hierbij wordt het aantal oprichtingen en opheffingen afgezet tegen het aantal vestigingen. Dit is een indicatie van de mate waarin het bedrijfsleven zich vernieuwt.
- **Flexibiliteit.** In dit onderdeel wordt het aandeel zelfstandigen als percentage van het aantal werkenden binnen een sector of provincie bekeken. Meer zelfstandigen kan resulteren in meer flexibiliteit in het bedrijfsleven en meer kennisoverdracht tussen bedrijven.
- **Innovatieve investeringen.** Hierbij worden patentaanvragen als indicator gebruikt. Deze factor duidt niet alleen op het vermogen te veranderen, maar geeft ook aan in welke mate men die verandering zelf vorm tracht te geven.

Jeugdpotentieel, competenties en dynamiek sterkst in de Randstad

1. Wie de jeugd heeft, heeft meer toekomst

Bij werkgevers zijn jongere arbeidskrachten populairder dan oudere. Zij worden geacht flexibeler te zijn en meer 'up-to-date' kennis in huis te hebben. In Utrecht is deze verhouding het gunstigst. Binnen de provincies zijn er drie regio's die nog beter scoren: Groot-Amsterdam, de stad Groningen en omgeving en Delft en Westland. De Drentse werkzame beroepsbevolking is het meest vergrijsd. Deze bestaat uit bijna net zoveel ouderen als jongeren. In Noord-Drenthe en de Achterhoek zijn de 45+-ers zelfs in de meerderheid.

2. Meer aanpassingsvermogen in provincies met universiteiten en hogescholen

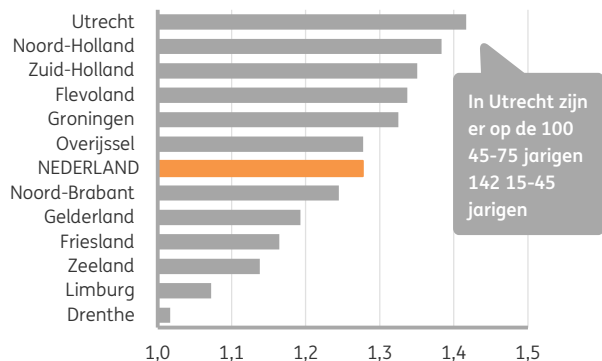
Qua onderwijsniveau is dezelfde top 3 te zien: Utrecht, Noord- en Zuid-Holland. In de subtop staan drie provincies, die beter scoren op opleidingsniveau dan op leeftijd: Groningen, Noord-Brabant en Gelderland. In deze provincies zijn meerdere hbo-instellingen en/of universiteiten gevestigd. In de vier laagst scorende provincies zijn deze instellingen er in veel mindere mate.

3. Jongste provincie kent hoogste bedrijvendynamiek

De helft van alle bedrijfsoprichtingen en -opheffingen vindt plaats in Noord- of Zuid-Holland. Als percentage van het totaal vestigingen per provincie laat Flevoland echter net iets betere cijfers zien. Specialistische zakelijke dienstverlening en handel kennen de grootste bedrijvenpopulatie en mutaties en die zijn in Flevoland sterk vertegenwoordigd. Logistiek en ICT zijn hier ook relatief sterk aanwezig en dit zijn sectoren waar veel oprichtingen en opheffingen plaatsvinden. In de provincies die onderaan staan (Zeeland, Drenthe en Friesland) zijn landbouw en industrie prominent aanwezig en in die sectoren is de dynamiek veel kleiner.

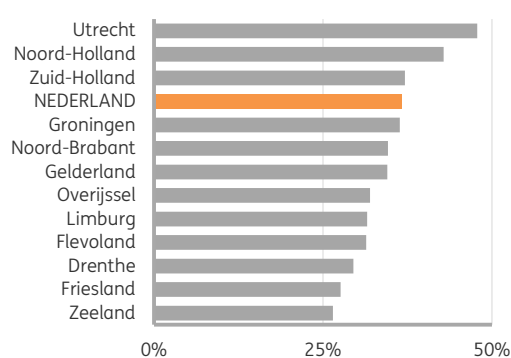
In Randstad-provincies relatief veel jongeren...

Verhouding jongere/oudere werkzame beroepsbevolking

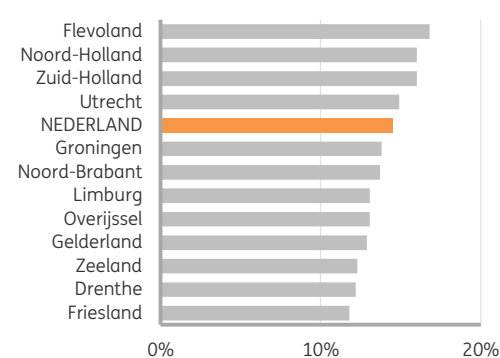
..en hoger opgeleide werkzame beroepsbevolking...

% mensen met hbo- en/of wo-diploma in werkzame beroepsbevolking, 2017

...maar in Flevoland hoogste bedrijvendynamiek

aantal oprichtingen en opheffingen als % aantal vestigingen, 2017

Bron: CBS

De vijf pijlers op een rij

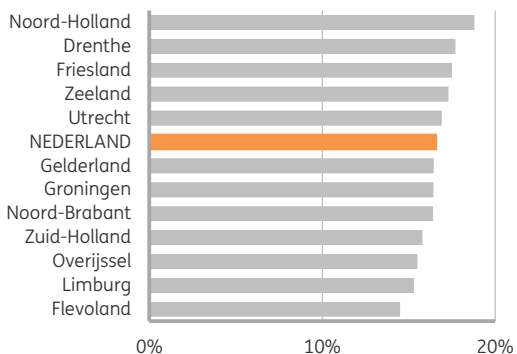
Hoge flexibiliteit in het noorden, meeste patentaanvragen in het zuiden

4. Relatief veel zelfstandigen in Noord-Nederland

Een hoger aandeel zelfstandigen pakt positief uit voor de flexibiliteit in het regionale bedrijfsleven en de kennisuitwisseling tussen ondernemers. Hoewel Noord-Holland het hoogste aandeel zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking kent, is de hoge klassering van Drenthe, Friesland en Zeeland opvallender. In deze provincies is de landbouw - een sector met relatief veel zelfstandige ondernemers - bovengemiddeld vertegenwoordigd.

Veel Drentse, Friese en Zeeuwse zelfstandigen

% zelfstandigen in werkzame beroepsbevolking, 2017

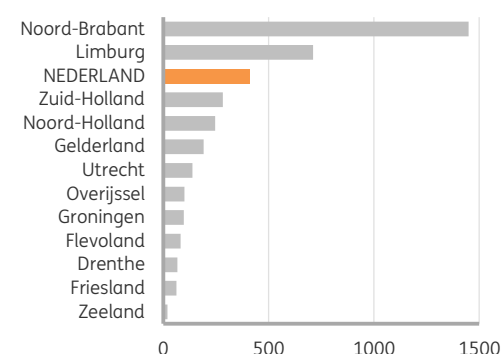
Bron: CBS

5. Meeste innovatieve investeringen in Zuid-Nederland

Het aantal patentaanvragen wordt gezien als indicatie van de hoe kennisintensief een economie is. In Nederland steeg dit aantal in 2017 met 2,7% tot circa 7.000. Dankzij de aanwezigheid van de grote industriële bedrijven Philips, NXP, ASML (beiden voortgekomen uit Philips) en DSM domineren Noord-Brabant en Limburg de ranglijst van patentaanvragen. Zuid-Holland, de vestigingsplaats van Airbus, Unilever en Shell en onderzoeksinstituut TNO, completeert de Nederlandse top 3. Van alle EU-regio's staat Noord-Brabant 5^e, ruim achter drie Duitse deelstaten en de regio rond Parijs.

Brabant en Limburg domineren patentaanvragen

Aantal EU patentaanvragen per miljoen inwoners, 2017

Bron: EPO

Philips nr.1 en 2 op ranglijst patentaanvragers

Grootste Nederlandse aanvragers bij het EPO in 2017

Rang	Bedrijf	Provincie	Aantal aanvragen
1.	Royal Philips	NB	1 733
2.	Philips Lighting/Signify	NB	700
3.	DSM	LI	395
4.	Airbus Group	ZH	366
5.	NXP Semiconductors	NB	349
6.	ASML	NB	252
7.	Unilever	ZH	144
8.	Shell	ZH	139
9.	CNH Industrial	NH	134
10.	Gemalto	NH	129
11.	TNO	ZH	124
12.	Akzo Nobel	NH	109
13.	Lyondellbasell	ZH	76
14.	Here Global	NB	69
15.	Lumileds	NH	69

Bron: EPO

Welke provincie heeft hoogste innovatievermogen?

Innovatievermogen het hoogst in Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland

Randstad-provincies koploper in innovatievermogen

Noord-Holland, Utrecht en Zuid-Holland hebben het hoogste aanpassingsvermogen. Ze kennen relatief meer jonge, goed opgeleide mensen en een hoge bedrijvendynamiek. Ook op de andere pijlers wordt redelijk tot goed gescoord. In de Randstad is de zakelijke dienstverlening sterker oververtegenwoordigd dan elders. Deze sector is sterk innovatief, vooral op het vlak van digitalisering en het gebruik van big data.

Noord-Brabant en Groningen subtoppers

Noord-Brabant stijgt dankzij de hoge innovatieve investeringen boven de middenmoot uit, maar schiet op de andere pijlers tekort. Groningen scoort goed op jeugdpotentieel, opleidingsniveau en dynamiek en heeft op innovatiegebied met de energietransitie een extra troefkaart in handen.

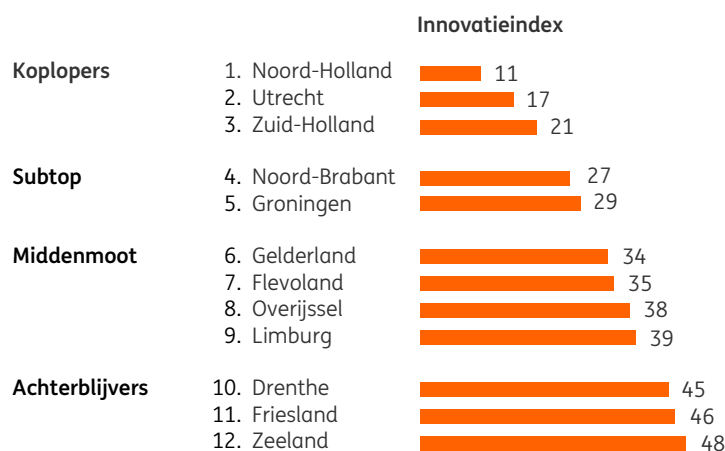
Limburg kent na Noord-Brabant de meeste patentaanvragen. Flevoland heeft een jonge bevolking en een hoge dynamiek. Op Gelderland na blijft het aantal zelfstandigen - een motor voor kennisoverdracht en innovatie in de regio - achter.

Drenthe, Friesland en Zeeland sluiten de rij

Op zowel leeftijd, opleiding, dynamiek als patenten scoren Drenthe, Friesland en Zeeland het slechtst. Het relatief hoge aandeel zelfstandigen komt door de sterke vertegenwoordiging van agrarische ondernemers.

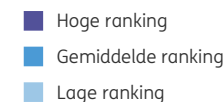
Vierdeling in innovatievermogen provincies

Ranking provincies op score innovatie-index en onderliggende indicatoren

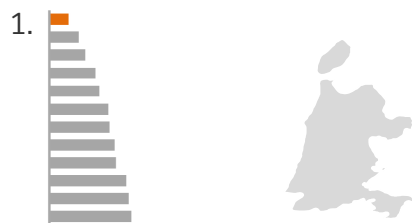
Onderliggende indicatoren

	leeftijd	opleiding	dynamiek	flexibiliteit	patenten
1. Noord-Holland	2	2	2	1	4
2. Utrecht	1	1	4	5	6
3. Zuid-Holland	3	3	3	9	3
4. Noord-Brabant	7	5	6	8	1
5. Groningen	5	4	5	7	8
6. Gelderland	8	6	9	6	5
7. Flevoland	4	9	1	12	9
8. Overijssel	6	7	8	10	7
9. Limburg	11	8	7	11	2
10. Drenthe	12	10	11	2	10
11. Friesland	9	11	12	3	11
12. Zeeland	10	12	10	4	12

Hoogste innovatiescores in de Randstad

Noord-Holland

Noord-Holland dankzij Amsterdam aan kop

Noord-Holland laat wat betreft innovatievermogen alle andere provincies achter zich. Dit is vooral te danken aan Amsterdam, met zijn jonge en steeds hoger opgeleide bevolking. In tien jaar tijd is hier een ICT-gedreven cluster ontstaan met bedrijven als Netflix, Google, LinkedIn en Infosys. Dit cluster genereert volop innovaties op het gebied van internet, digitalisering, data en fintech. Het aandeel zelfstandigen en starters is hierbinnen groot. Ook in de havens vindt echter vernieuwing plaats zoals in incubator 'Prodock' en de campus Techport Industries. Seed Valley rond Enkhuizen is een goed voorbeeld van succesvolle agro-innovatie. De komst van het Europese Medicijnagentschap biedt kansen om het Leiden Bio Science Park met dat van Amsterdam te verbinden en het medisch cluster te versterken. De toegankelijkheid van de woningmarkt voor jongeren en starters is een aandachtspunt voor behoud van het Amsterdamse innovatieklimaat.

Utrecht

Innovatievermogen Utrecht kan nog stapje omhoog

Op basis van de vijf pijlers scoort de provincie Utrecht hoog op innovatievermogen. Het heeft van alle provincies de jongste beroepsbevolking. Bijna de helft van de werkzame beroepsbevolking heeft een hbo of universitaire opleiding, tegenover 37% landelijk. Daarentegen presteert Utrecht zowel wat betreft bedrijvendynamiek als het aandeel zelfstandigen gemiddeld en zelfs slechter dan twee jaar geleden. Het grote aantal (startende) bedrijven op Utrecht Science Park groeit echter snel en kan hier de komende jaren verandering in brengen. Doordat de industrie beneden gemiddeld aanwezig is scoort de provincie laag op patenten, ondanks de aanwezigheid van innovatieve sectoren als ICT en life sciences. Innovatieve initiatieven als het Fieldlab 3DMedical en het Innovatielab Life Sciences & Chemistry, in combinatie met een groot reservoir aan jonge, goed opgeleide werknemers, waarborgen het innovatievermogen voor de toekomst.

Zuid-Holland

Innovatieklimaat Zuid-Holland in de lift

Zuid-Holland scoort een top 3 plaats wat betreft innovatievermogen. Dit is ook broodnodig, want met name de energietransitie (Rotterdamse haven), maar ook de circulaire economie en digitalisering (en de veiligheid daarvan) vragen om vernieuwing. Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking kan vooral in Rotterdam en Den Haag omhoog en ook het aantal zelfstandigen is aan de lage kant. Toch is het innovatieklimaat zonnig. De oprichting van ontwikkelingsmaatschappij Innovation Quarter en het uitzetten van een duidelijke toekomstvisie binnen de metropoolregio Rotterdam-Den Haag zijn een impuls geweest. Het succes van de Delftse incubator Yes!Delft en initiatieven als PortXL en de RDM-campus passen in dit plaatje. Een mooi voorbeeld van samenwerking van kennisclusters is het door TNO en TU Delft opgerichte onderzoekscentrum QuTech (quantumtechnologie), dat inmiddels samenwerkt met Intel en Microsoft.

Bovengemiddelde innovatiescores in Noord-Brabant en Groningen

Noord-Brabant

Brabant wil meest innovatieve regio Europa worden

Brabantse bedrijven zijn goed voor de helft van alle Nederlandse patentaanvragen, bedrijven in Eindhoven voor 40%. De 1^e plaats op het gebied van innovatieve investeringen is het gevolg. De provincie wil ook de nummer 1 exporteur van hightech ideeën, systemen en materialen in Europa worden. Daartoe zullen de vier andere pijlers verstevigd moeten worden. Volgens een [PBL-studie](#) kenden ondernemersbeleid, financiering en beleid gericht op het leef- en woonklimaat de laatste jaren minder beleidsinzet. Het laatste aspect krijgt al meer aandacht, onder andere dankzij € 130 mln uit de Regio Envelop van het Kabinet. Bedrijvendynamiek, flexibiliteit, maar ook onderwijsniveau kunnen allemaal nog een stapje hoger. Samenwerkingsvormen zoals de Brainport Industries Campus (zie ook box p.13) helpen daarbij. Hier bundelen toeleveringsbedrijven uit de maakindustrie hun krachten en werken ze samen met specialistische bedrijven en onderwijs- en kennisinstellingen.

Groningen

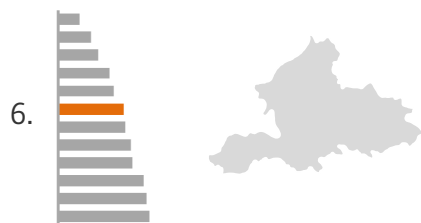

Subtopper Groningen kansrijk dankzij energietransitie

De provincie Groningen behoudt de 5^e positie op de innovatie-index ten opzichte van drie jaar geleden. Op de pijler opleidingsniveau is het zelfs nog twee plaatsen gestegen en volgt het Zuid-Holland op de voet. Dit is de verdienste van de stad Groningen, want de regio's Oost-Groningen en Delfzijl sluiten de rij wat betreft opleidingsniveau. Dankzij de vele studenten scoort Groningen ook goed op de pijlers jeugdpotentieel en bedrijvendynamiek. Veel studenten verhuizen na hun studie voor een baan echter weer naar andere regio's. Groningen slaagt er stapje voor stapje in deze brain drain tegen te gaan door kenniscentra te ontwikkelen, onder meer op het gebied van ICT. Het Klimaatakkoord biedt nieuwe kansen voor het innovatievermogen van energieprovincie Groningen. Speerpunten zijn de waterstofeconomie en elektrificatie van de chemie.

Gemiddelde scores in Gelderland, Flevoland, Overijssel en Limburg

Gelderland

Focus op food & health innovaties

Gelderland is twee plaatsen gezakt op de index. De bedrijvendynamiek is gedaald en de regio's Veluwe, Achterhoek en Rivierenland blijven qua opleidingsniveau achter. De Achterhoekse maakindustrie draagt sterk bij aan de hoge positie met innovatieve uitgaven. Om het innovatie-vermogen op peil te houden en aantrekkelijk te blijven voor de beroepsbevolking zal de Gelderse industrie nog beter moeten samenwerken binnen en buiten de regio. Wat dat betreft kan de mogelijke komst van Imec een impuls betekenen. Dit Belgische onderzoeksinstituut wil samen met de universiteiten van Wageningen (mondiaal nr.1 in food) en Nijmegen (sterk in health) sensoren ontwikkelen voor agrifood toepassingen.

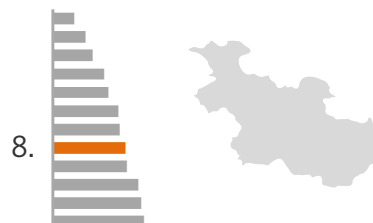
Flevoland

Flevoland jong en dynamisch

Flevoland is een dynamische provincie. Het bedrijfsleven vernieuwt zich van alle provincies het meest, door zowel oprichtingen als faillissementen. Dit gebeurt onder andere bij de vele dienstverleners in Almere. Het food- en agri-cluster is eveneens sterk vertegenwoordigd. Naast de bestaande investeringsfondsen voor vernieuwing die ontwikkelingsmaatschappij Flevoland beheert, wordt voor dit gebied een nieuw '[Proof of conceptsfonds](#)' opgezet dat het regionale ecosysteem moet verstevigen. Verbetering van het opleidingsniveau van de beroepsbevolking is één van de aandachtspunten waarmee Flevoland het innovatieklimaat verder kan stimuleren.

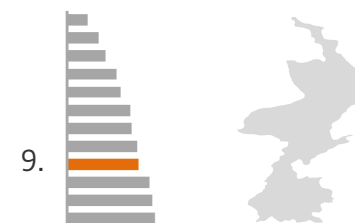
Overijssel

Voldoende potentie in Overijssel

Overijssel kan wat betreft innovatievermogen van de middenmoot naar de subtop doorstoten. De provincie heeft een relatief jonge beroepsbevolking, een technische universiteit en voldoende fysieke ruimte om uit te breiden. Het inmiddels door de provincie ondersteunde plan van Lithium Werks om bij de Universiteit Twente een ontwikkelcampus te bouwen voor energieopslag in batterijen versterkt het innovatievermogen. Met de leidende positie in de assemblage van fotonica-chips (LioniX), een hoog innovatiepeil op het gebied van de energietransitie en een groene woonomgeving denkt Overijssel een stapje voor te hebben in het aantrekken van techneuten uit binnen- en buitenland.

Limburg

Limburg klimt naar middenmoot

Ten opzichte van drie jaar geleden is Limburg twee plaatsen gestegen op de index. De prestaties op het gebied van bedrijvendynamiek en patentaanvragen zijn verbeterd. Alleen Noord-Brabant scoorde in 2017 hoger dan Limburg op het gebied van innovatieve uitgaven per inwoner. DSM en Océ waren samen goed voor € 335 miljoen aan binnenlandse R&D-uitgaven. Voor Limburg is de Brightlands Chemelot Campus een belangrijke spil. De groei van het aantal bedrijven en banen tezamen met de clustering van productie en research verstevigt de positie van vooral de chemie in de regio. De hightech industrie in Noord-Limburg kent veel links naar Brainport.

Laagste innovatiescores in Drenthe, Friesland en Zeeland

Drenthe

Toename aantal zelfstandigen en patenten in Drenthe

Drenthe heeft ten opzichte van 2015 de onderste positie van de innovatie-index verlaten. Dit komt voornamelijk door de verdere groei van het al hoge aandeel zelfstandigen in de werkzame beroepsbevolking. Alleen Noord-Holland scoort hoger. In de laatste drie jaar was de groei van de beroepsbevolking circa 7.000, waarvan 5.000 zelfstandigen. Dit leidt tot meer flexibiliteit in het Drentse bedrijfsleven en meer kennisoverdracht tussen ondernemingen. Daarnaast steeg het aantal Drentse patentaanvragen in 2017 met ruim 40%. Ook de relatief hoog opgeleide beroepsbevolking in Noord-Drenthe is gunstig. Deze regio kent echter ook het meest vergrijsde werknemersbestand van Nederland, wat nadelig is voor het innovatief vermogen. Zuidwest-Drenthe lijkt kansrijker, met een minder vergrijsde bevolking, een verbeterend opleidingsniveau en de ligging nabij de groeiregio Zwolle. In Zuidoost-Drenthe is het Chemical Cluster Emmen kansrijk met innovatie van de groene vezelchemie.

Friesland

Friese maakindustrie lichtpuntje

Friesland telt relatief veel zelfstandigen. Het gaat veelal om activiteiten in de bouw en de traditionele landbouw, sectoren die bekend staan als minder innovatief dan bijvoorbeeld de industrie en de zakelijke dienstverlening. De grootste innovatieve impuls voor de regio komt vanuit de hightech maakindustrie, die sterk is vertegenwoordigd in vooral Zuidoost-Friesland. Het Innovatiecluster Drachten (zie ook box p.13) is een voorbeeld van hoe een regio ondanks een matige uitgangspositie (slechte scores op dynamiek, patentaanvragen en opleiding) sterk aan de weg timmert. Krachtenbundeling, samenwerking ook buiten de regio en focus op de hightech industrie zouden de basis moeten vormen voor economische groei op lange termijn.

Zeeland

Innovatievermogen Zeeland ondermaats

Zeeland is in vergelijking met drie jaar geleden op de laatste plaats beland van de innovatie-index. Zeeland kent na Drenthe en Limburg de meest vergrijsde werkzame beroepsbevolking. Ook qua opleidingsniveau, bedrijvendynamiek en patenten zijn de prestaties slecht. Alleen op het gebied van flexibiliteit behoort de provincie niet tot de achterhoede, maar dit is vooral een gevolg van het hoge aandeel zelfstandige agrarische ondernemers. De focus van de innovatieve investeringen ligt op vermindering van CO₂-uitstoot de bij energie-intensieve bedrijven in de regio. Grote (grensoverschrijdende) projecten op het gebied van energie- en grondstoffengebruik worden geïnitieerd vanuit het platform Smart Delta Resources. De fusie tussen de Zeeuwse havens en die van Gent is bevorderlijk voor een duurzame groei van de industrie in deze regio.

Groeiende, innovatieve maakindustrie heeft last van krappe arbeidsmarkt

Maakindustrie sterkste groeier...

De economie staat er goed voor. Voor 2018 en 2019 verwacht ING Economisch Bureau een bbp-groei van bijna 3% resp. 2,5%. Alle sectoren en provincies (zie tabel hieronder) laten groei zien. Vooral die van de maakindustrie springt in het oog. Deze sector is sinds 2010 het sterkst van alle sectoren gegroeid. De groei bedroeg jaarlijks gemiddeld jaarlijks 5% in de elektrotechnische- en machine-industrie en - dankzij VDL - liefst 16% in de transportmiddelenindustrie. Deze groei zit dankzij robotisering en andere vormen van procesinnovatie vooral in toename van de arbeidsproductiviteit, de banengroei was minder hoog.

Economische groei per provincie

groei regionaal product in % j.o.j.

	2017	2018	2019
Groningen	-0,6%	-0,8%	-1,1%
Friesland	2,3%	1,8%	1,5%
Drenthe	2,4%	2,0%	1,7%
Overijssel	3,4%	2,7%	2,4%
Gelderland	3,2%	3,0%	2,6%
Utrecht	3,3%	3,3%	2,8%
Flevoland	4,2%	3,7%	3,2%
Noord-Holland	3,7%	3,2%	2,7%
Zuid-Holland	3,1%	3,2%	2,8%
Zeeland	2,9%	2,5%	2,2%
Noord-Brabant	3,7%	3,1%	2,7%
Limburg	3,2%	2,4%	2,0%
Nederland	2,9%	2,9%	2,4%

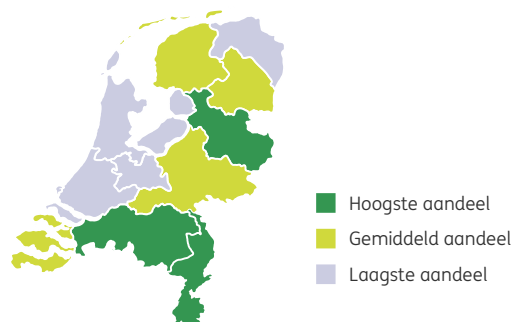
Bron: CBS, raming 2018 en 2019 ING Economisch Bureau; exclusief de gaswinning is er ook voor Groningen sprake van economische groei

...en ook meest innovatieve sector...

De helft van alle Nederlandse bedrijven met R&D-activiteiten is een industriebedrijf. In de specialistische zakelijke dienstverlening en ICT is dit 13% resp. 8%. De industrie is verantwoordelijk voor 57% van de R&D-uitgaven van bedrijven, de dienstensector voor 37%.

Hightech industrie sterk in zuiden en oosten

Aandeel maakindustrie in bruto regionaal product, 2018

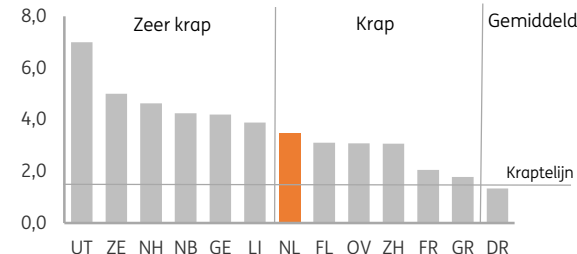
Bron: CBS, bewerking ING Economisch Bureau

...maar kampt met krappe arbeidsmarkt technische beroepen

De maakindustrie groeit, maar kampt in toenemende mate met de kwantitatieve en kwalitatieve mismatch op de arbeidsmarkt. Voor technische beroepen was de arbeidsmarkt in het eerste kwartaal van 2018 alleen zeer krap in de provincie Utrecht. In het tweede kwartaal zijn daar vijf provincies bijgekomen. Van alle provincies is er alleen in Drenthe nog weinig spanning op de arbeidsmarkt voor technische beroepen.

Zeer krappe arbeidsmarkt in helft van provincies

Spanningsindicator* technische beroepen Q2 2018

Bron: UWV; bewerking ING Economisch Bureau;
*verhouding tussen aantal openstaande vacatures en aantal kortdurend niet-werkende werkzoekenden; arbeidsmarkt is zeer ruim bij waarde 0,0 tot 0,2, ruim bij 0,25-0,67, gemiddeld bij 0,67-1,5, krap bij 1,5-4,0 en zeer krap bij meer dan 4,0.

Zonder goed opgeleid personeel op lange termijn minder innovatie

De krapte op de arbeidsmarkt wordt steeds pregnanter. De instroom van vooral technisch geschoolde mbo-ers groeit nauwelijks. Voor hbo- en wo-ers neemt de afhankelijkheid van buitenlandse instroom toe. Anderzijds stijgt de uitstroom van technisch personeel door vergrijzing de komende jaren. Deze krapte gaat op korte termijn nog niet ten koste van investeringen in innovatie. In een enquête van TNS Kantar zegt 24% van de bedrijven dat eigen investeringen in innovatie toenemen om zo efficiënter te kunnen werken. Ook meer samenwerking met andere bedrijven en kennisinstellingen om te blijven innoveren wordt als actiepoint genoemd.

Dankzij Innovatiecluster Drachten keren meer werknemers terug naar noorden

Het Innovatiecluster Drachten (ICD) is volgens programmamanager Joost Krebbekx in 2013 onder meer opgericht vanwege de schaarste aan technische talenten in de regio. Doel was ook een betere verankering in het noorden van de aanwezige hightech systems industrie, waarvan het hoofdkantoor zich veelal elders bevindt. De aangesloten 19 bedrijven (3800 fte's) kennen een focus op 3D-metaalprinting, big data, robotica, visuele intelligentie of elektrische aandrijving. Het ICD heeft opleidingen ontwikkeld met de Rijksuniversiteit Groningen, de Universiteit Twente en Stenden Hogeschool en werkt samen met mbo-instellingen. Daarnaast is er een uitwisselingsprogramma op het gebied van robotica met de V.S. (o.a. MIT en Worcester Polytechnic Institute). Krebbekx ziet inmiddels meer mensen die zijn opgegroeid of geschoold in het noorden terugkeren, gewapend met elders opgedane praktijkkennis en werkervaring. Deze impuls van goed opgeleide mensen is cruciaal voor het innovatief vermogen van Noord-Nederland.

Brainport Industries: “delen wat je delen kunt”

Edward Voncken is CEO van KMWE, dat systemen en onderdelen maakt voor de hightech machinebouw en de vliegtuigindustrie. Ook is hij voorzitter van Brainport Industries, een ecosysteem van ruim 100 hightech toeleveranciers. Een nieuwe impuls voor het innovatievermogen van zowel de maakindustrie als de regio Eindhoven is de Brainport Industries Campus. Doel is “delen wat je kunt delen” door op één plek te ontwikkelen, te produceren en op te leiden. Zo kunnen in de ‘fabriek van de toekomst’ start-ups gebruik maken van robots of 3D metaalprinters. De campus biedt ook plaats aan ICT-ontwikkelaars en aan 1.600 mbo-studenten techniek van het Summa College, die praktijkonderwijs krijgen met de allernieuwste apparatuur. Medio 2019 is het eerste van in totaal vijf geplande gebouwclusters ‘up & running’. Een grote uitdaging is de krappe arbeidsmarkt, vooral die voor technische mbo-ers. De mismatch stimuleert volgens Voncken op korte termijn de innovatie in verdere automatisering en slimmere technieken. Op langere termijn kan dit productiegroei en winstgevendheid blokkeren en dus de innovatie remmen.

CSi: steeds intensievere samenwerking met onderwijs een must

CSi in Raamsdonksveer is wereldmarktleider in ‘material handling’ systemen. Het bedrijf, dat het productiewerk in Roemenië laat verrichten, automatiseert de pallet-functie voor de voedings- en verpakkingindustrie. Het gros van de omzet komt van klanten als Pepsico, Procter & Gamble, Mars en Unilever. CSi heeft 550 mensen in dienst. Continu worden robots verbeterd, efficiënter en goedkoper voor de afnemer gemaakt. Het lukt CSi volgens CEO Jan de Bruijn nog steeds hbo+-personeel te vinden en te binden. De uitdaging wordt echter groter: de loonkosten stijgen en de jongste generatie techneuten hecht meer dan vroeger aan een prettige werkomgeving en flexibiliteit. De contacten met hbo-scholen zijn geïntensiveerd. Zo is met Avans in Breda een mechatronica opleiding opgezet, waarbij CSi faciliteert in ‘learning on the job’. De krappe arbeidsmarkt zet de innovatie nog niet onder druk, ook omdat de grootste talenten uit Roemenië voor R&D-functies worden klaargestoomd.

Meer weten?

Auteur

Henk van den Brink
Regio econoom
06 1930 3153
Henk.van.den.Brink@ing.nl

Met medewerking van

Thijs Geijer
Katinka Jongkind
Rico Luman

ING Economisch Bureau
ING Economisch Bureau
ING Economisch Bureau

Kijk op ing.nl/kennis en volg ons op [Twitter](#)

Disclaimer

Deze publicatie is opgesteld door de 'Economic and Financial Analysis Division' van ING Bank N.V. ("ING") en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. Deze publicatie is louter informatief en mag niet worden beschouwd als advies in welke vorm dan ook. ING betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijke zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in deze publicatie heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. ING noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk-en zetfouten in deze publicatie. De informatie in deze publicatie geeft de persoonlijke mening weer van de Analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de Analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. De informatie in deze publicatie kan gewijzigd worden zonder

enige vorm van aankondiging.

ING noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk-en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Niets in deze publicatie mag worden gereproduceerd, verspreid of gepubliceerd door wie dan ook voor welke reden dan ook zonder de voorafgaande uitdrukkelijke toestemming van de ING. Alle rechten zijn voorbehouden. ING Bank N.V. is statutair gevestigd te Amsterdam, houdt kantoor aan Bijlmerplein 888, 1102 MG te Amsterdam, Nederland en is onder nummer 33031431 ingeschreven in het handelsregister van de kamer van koophandel. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten. Voor nadere informatie omtrent ING policy zie <https://research.ing.com/>. De tekst is afgesloten op 28 september 2018.

Analist
Henk van den Brink: Henk.van.den.Brink@ing.com